

יוסף יצחק איידלר שנת תשע"ט. פרשת ויצא יעקב.

ברשות מורי ורבותי

אנחנו נתעניין בפסוק ל"א, מ"ז, בסוף פרשתנו: ויקרא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד. זה הפסוק היחיד בתורה ובכל התנ"ך, בו מופיע דבר אחד, שמו של גל, בשתי לשונות, עברית וארמית. לבן, המכונה לבן הארמי, כנראה, דיבר רק ארמית אבל יעקב בוודאי היה דו לשוני עברית וארמית. במשך העשרים שנים שיעקב עשה עם לבן, הוא דיבר רק ארמית ואפילו עם נשיו דיבר ארמית. אחרת לא היה צריך לקרוא אותן השדה. אנחנו עומדים עכשיו מול כמה שאלות: שאלה ראשונה: למה יעקב ולבן שהיו דוד וכן אחות מצד אחד אבל הם היו גם דודנים שניים, אכן תרך היה אב שילש של שניהם, לא דברו אותה שפה? שאלה שנייה: איך ומהיכן דברו האבות עברית? ושאלה שלישית: למה יעקב, שדיבר ארמית במשך עשרים שנים רצופות עם חמיו ועם נשיו, פתאום ראה הצורך לתת שם בלשון הקודש לגל הזה?

נתחיל בהתחלה: הדעה הרווחת היא שהשפה היחידה שעליה מדובר בהתחלת פרק י"א בפרשת נח: ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, הייתה עברית. כלומר השפה האוניברסלית המקורית הייתה עברית. העניין מפורש ומוצדק בבראשית רבה פרק י"ח פסקה ד'. בקיצור נמרץ המדרש רבה כותב שכמו שהתורה ניתנה בעברית כך ניברא העולם בעברית. אכן תוכן הפסוק בראשית ב: כ"ג לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה בהכרח מתייחס לעברית. רק בעברית איש ואשה נובעים מאותו שורש בניגוד ללשונות אחרות. ביוונית הם אנתרופוס ו גוני, בארמית גברא ו איתתא ובלתינית ויר ו מוליר ובצרפתית... ובדרך דומה כתב הרד"ק שאדם וחוה ידועים בכל השפות בשם אבל רק בעברית יש משמעות לשם. השאלה היא עכשיו: איך נמסר העברית אחר ההפלגה? ראיתי שתי שיטות מנוגדות על הנושא הזה. לפי השיטה הראשונה שהיא שיטתם של הרב רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי פ"א סעיף מ"ט ושל הרד"ק בפירושו על בראשית י"ד, י"ג. שם כותב הרד"ק על הפסוק ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי: שבשעת ההפלגה העברית נשארה לשון משפחה יחידה שנמסרה רק לענף של המשפחה בעוד שצאצאים אחרים כמו נחור, בתואל ולבן התבוללו בתוך החברה הארמית ושכחו את העברית שלהם. רבי יהודה הלוי כותב בדרך דומה: אבל אברהם אבינו עצמו היה בן מ"ח בהפלגה ונשאר הוא וקרוביו בלשון עבר, אבי אביו, ולזה נקרא אברהם העברי. ואם כן אברהם היה מן היחידים שלא שינו את לשונם בהפלגה.

הרמב"ן נוקט שיטה אחרת לגמרי והוא מפרט את שיטתו בפירושו על בראשית מ"ה, י"ב. כי פי המדבר אליכם: הוא כותב שאי אפשר להעלות על הדעת שהעברית תהייה שפה משפחתית של יחידים. הוא נוקט את הדעה שהעברית ניתנה כמו הלשונות האחרות, על בסיס גיאוגרפי והלשון העברית נתנה לארץ כנען ואברהם לא הביא אותה לארץ כנען וכאשר הוא בא לשם אבל הוא התחבר ליושבי הארץ כמו אנר, אשכול וממרא ולמד את לשונם. לפי שיטתו יש לומר שבהפלגה אברהם שכח את העברית ודיבר ארמית ולכן לפי פשוטו של מקרא (בלי להיכנס בפרטי שיטתם של הזקנים מבעלי התוספות) הדיבור לך לך לא נאמר לאברהם בעברית, מה שלכאורה קצת קשה שהרי לפי דברי הרמב"ן השם יתברך מדבר עם עבדיו בלשון הקודש. אבל בוודאי אין זה עיקרון מוחלט וכפי הפתגם התלמודי: היכא דאפשר אפשר. הרי בפרשתנו, כאשר לבן הארמי אומר: ואלו כי אביכם אמר אלי לאמור: השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע, גם הרמב"ן יודה שזה היה בארמית ולא בעברית. יש סעד גדול לשיטת הרמב"ן בדברי הנביא ישעיה פרק י"ט פסוק י"ח: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לשם צבכות. רואים אפוא שהנביא קורא לעברית, שפת כנען ואכן הרב אברהם אבן עזרא כתב: מזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקודש היו מדברים. אולי דברי הראב"ע האלו הם המקור לשיטת הרמב"ן. עכשיו אולי אפשר להבין למה יעקב קרא לגל, גלעד. הגל נמצא על הגבול בין ארץ כנען בו מדברים לשון הקודש ובין ארם, בו מדברים ארמית. לכן יעקב, על אף שהוא דיבר ארמית עשרים שנים רצופות, שוב ראה את עצמו כתושב ארץ כנען, מפני שהוא היה חוזר לארצו ובעוברה את הגבול, נתן לגל

שם בלשון ארצו. יש עוד יתרונות אחרים לשיטת הרמב"ן. על הפסוק, בראשית מ"ב, כ"ג במקץ: והם לא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם אומר רשי על פי בראשית רבה: המליץ זה מנשה בנו. לכאורה זה עולה יפה לפי שיטת הרד"ק שהרי מי היה יודע עברית במצרים חוץ מיוסף ובניו. אבל דווקא פה זו אני רואה את נקודת התורפה של השיטה הזו. הרי אחי יוסף לא היו שוטים וגם הם ידעו שאין במצרים בן משפחה שמדבר עברית. לכן הם היו צריכים להזהר, לחשוך ולחשוש במשהו חריג. כמו כן בפרשת בלק, לפי שיטת הרד"ק בלעם הרשע לא דיבר עברית שהרי הוא לא היה בקשר משפחתי עם בני יעקב. זאת אומרת שכל נבואותיו הכתובות בתורה בלשון פיוטית ובצורת שיר נבואי אינן בלשון מקורית אבל בתירגום. נראה קשה להעלות על הדעת שהתירגום יכול את איכות הנוסח המקורי ואת כל הרמזים הנבואיים לעתיד. אבל לפי שיטת הרמב"ן בלעם היה בקשר מסחרי עם מלכי האמורי והשבטים הסובבים כמו עמון, מואב ומדיין ולכן הוא דיבר שפת כנען ולכן הפיוטים הנבואיים היו בלשון מקורית. חוץ מהנימוקים האלו שיטת הרמב"ן קרובה לשיטת המדעית בנוגע לעובדה שהעברית העתיקה הייתה קרובה מאוד או אפילו זהה לשפת פלישתים, כנעניים ופניקיים והיה להם אותו כתב. הלשון העברית הייתה נגדרת בתנ"ך, במלכים, ישעיה ונחמיה כ "יהודית". אבל אחר חזרתם מבבל במשנה, במסכת סוטה וגם בימי הביניים ובספרות הרבנים ועד הזמנים החדשים היא הייתה נגדרת כ "לשון הקודש". למה לשון הקודש? הרמב"ם במורה נבוכים ג' ח' כותב שהסיבה לכך היא שבעברית אין מילים להגדיר את איברי המין של האיש והאשה ויחסי המין ביניהם וצרכיהם. הם מוגדרים על ידי רמזים כמו מי רגליים, קטנים וגדולים וכולי. הרמב"ן בפירושו על שמות ל"ג על המילים שקל הקודש מתנגד בתוקף לדבריו של הרמב"ם. רמב"ן מציין שיש בעברית המילה משגל לציין את קשרי המין והוא טוען שאפילו לפי דברי הרמב"ם היה צריך לקרוא לעברית לשון נקייה. אבל הרמב"ן כותב שהסיבה לשם הזה היא שבשפה הזו העולם נברא והתורה נתנה. המלאכים מדברים בשפה ההיא ולא מבינים ארמית. בשפה הזו אדם נתן שמות לכל בעלי חיים. עכשיו בלי להכניס את ראשי בין ההרים הגבוהים האלה, אני מציע פירוש שלישי פשוט: הביטוי לשון הקודש מופיע מאוחר בזמן בית שני ובזמן המשנה. לשון הקודש היא לשון של קדושה שדברו במקדש בניגוד ללשון של הדיוט ושל חול שהייתה ארמית שדברו העם. ויש לי סעד גדול בדברי התרגום יונתן על אתר: הרי בפסוק שהתחלנו בו, ויעקב קרא לו גלעד מתרגם יונתן: ויעקב קרא ליה בלישן בית קודשא: גלעד, כלומר בלשון בית המקדש. היום אנחנו מכנים את לשוננו: לשון עברית. הכינוי הזה אינו המצאה חדשה של אנשי ההשכלה או הצינוניים כמו שמקובל היום בחוגים מסוימים, אבל הוא הולך במקביל עם הביטוי לשון הקודש ויסודתו בהררי קודש לפי פתגמו של נעים זמירות ישראל בתהילים פ"ז, שהרי אנחנו מוצאים את השימוש במילה עברית לשם לשוננו במשנה גיטין ט:ח וידיים ד:ה, בתוספתא מגילה ב:ב ו ג:ו. רשי בפירושו על התורה משתמש בביטוי לשון עברית שש פעמים. הנושא עוד עשיר אבל אני אסתפק בהבאה אחת מדברי הרמב"ם בפירושו למשנה אבות פ"ב מ"א: והוי זהיר במצווה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. כלומר לוח העונשים של הלאוים ידוע ומפורסם אבל לוח השחר של המצוות עשה לא ידוע, חוץ מכיבוד אב ואם ושילוח הקן שבהם מובטח אריכת ימים ולכן אי אפשר לדעת מה היא מצווה יותר או פחות חשובה. על זה כותב הרמב"ם: אחר כך אמר שראוי להזהר במצווה שייחשב בה שהיא קלה כגון שמחת הרגל ולמידת לשון קודש ובמצווה שהתבארה חומרתה כמו מילה וציצית ושחיטת פסח. לכן בנוסף על כך שלימוד עברית ודקדוק הכרחיים להבנת המקרא יש מצווה ללמוד לשון הקודש ולכן שיעורים בלשון ובדקדוק אינם טפלים כלל. שימו לב שהרמב"ם מנה כאן רק מצוות עשה דאורייתא השייכות לתרי"ג מצוות ולכן צריך לומר שגם לימוד לשון הקודש שייך להן והוא החלק הקל של מצוות תלמוד תורה החמורה. אני מקווה שהצלחתי לעניין אתכם, אחרת תודה בשביל סבלנותכם ועימכם הסליחה. איך שיהיה שבתו בשלום.